

INVENȚII ȘI INOVAȚII ÎN ARTA POPULARĂ ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ

ION DRĂGOESCU

Analiza atentă a plasticii populare românești ne-a permis constatarea că, în procesul de creație a artei noastre populare, au apărut elemente noi, specifice contemporaneității, dar neanalizate decît parțial. Prezentul studiu se vrea prima încercare de sinteză în acest domeniu de activitate. Socotim că se impune cunoașterea acestora pentru :

1. Fixarea istorică a unor forme de manifestare a noului, pentru cunoașterea contribuției naționale; a artiștilor populari români, la dezvoltarea proceselor tehnice și tehnologice, la cunoașterea, în ultimă instanță, a gândirii plastice românești ;

2. Sprijinirea procesului de creație, prin popularizarea formelor de manifestare a noului în Festivalul național „Cîntarea României”, pentru ca arta noastră populară să fie stimulată în ațîngerea de noi parametri.

3. În sfîrșit dorim să aducem cîteva contribuții concrete și în domeniul restaurării și conservării patrimoniului etnocultural românesc prin posibilitatea de cunoaștere a unor activități care vizează și muzeologia.

În elaboratul nostru ne oprim asupra următoarelor capitole :

I. Invenții și inovații materiale

În condițiile în care unele obiecte își pierd caracterul utilitar în favoarea decorativismului, devin posibile și acceptabile unele inovații chiar nepermise ceramicii utilitare. Ast-

fel, cernînd cenuşă peste pămîntul frămîntat, olarul obţine o materie primă mai rezistentă şi s-a constatat că pentru arderea se consumă mai puţin combustibil. În unele cazuri, ceramica pentru ghivece sau vase decorative se arde la început cu cauciucuri ieşite din uz — materie primă folosină şi pentru arderea varului. Urmează însă, în mod obligatoriu lemnele bine uscate, de preferat răşinoase, aşa zisele „lemn-pară” deci, lemne care dau flacăra mare, capabile „să spele” fumul depus. A apărut şi cuptorul încălzit cu motorină sau cu păcură, dotat cu injector şi termometru pentru măsurarea temperaturii.

Smalţul din cositor, care părea a fi o practică dusă în mormînt de către ceramiştii — habani — un grup etnic venit din Italia după o staţionare în Moravia — pătrunde tot mai mult în mediile româneşti contemporane.

În prezent se fac experienţe cu o combinaţie de smalţ din plumb şi cositor. Nu se cunoaşte încă reţeta, dar se ştie că Iosza Ianos din Corundul Harghitei şi fraţii Ioniţă din Pisc, S.A. Isfov au obţinut, după căutări independente, un smalţ lipsit de toxicitate. Olarii din Glogova — Gorj, din Coşeşti Argeş şi Dărmăneşti — Dimboviţa au stabilit că, dacă în vasul glazurat se fierbe mai întii oţet, smalţul îşi pierde toxicitatea.

Pentru obiectele din lemn devine posibilă şi folosirea unui anîn cu lemnul roşcat şi cu o linie fibroasă „jucată” chiar şi pentru confecţionarea inventarului culinar sau a altor obiecte de uz casnic şi gospodăresc.

Foarte interesante sînt tiparele de coş executate din lemn de prun de către Valer Codreanu din Moroieni — Dimboviţa sau de Dan Gherasimescu din Valea Danului — Argeş, iar Marin Cernătescu din Bălceşti — Vlcea renunţă la bambus şi confecţionează nairi din „inimă” de prun.

Textiliştii au descoperit că firul de plastic poate fi folosit cu bune rezultate ca urzeală pentru ţesăturile de borangic, întrucît este mai rezistent şi nu se scămoşează. În felul acesta se renunţă şi la ungerea urezelei cu fiertură de făină, cu care se apreta pentru a-i mări rezistenţa. În băteală, procentul de fire din mase plastice este şi mai mare, dar nu satisfac încă în suficientă măsură gusturile coloristice. Notăm

că se apelează tot mai mult și la materii specifice unor anumite tipuri de produse, la executarea altor categorii de obiecte ca de exemplu carpeta de rafie și rogojina de plajă, etamina deasă pentru cusături sau firul de mase plastice mate.

II. Invențiile și inovațiile tehnice și tehnologice, cunosc în contemporaneitate, mai ales în domeniul ceramicii, o dezvoltare relevantă. S-a generalizat deja roata olarului pe rulmenți și se extinde rapid cea acționată de motor electric.

Malaxarul, valțul, presa pentru toarte, injectorul cu păcură sau motorină și termometrul atașat la cuptorul de ars vase — în tot mai multe cazuri constituit din cărămidă refractară — au devenit instalații obișnuite în atelierul ceramistului. Acestea li se adaugă o suită de unelte noi, între care și razul metalic neconsemnat încă în literatura de specialitate. Cu el se corectează forma vasului sau se ușurează greutatea acestuia. Operația se execută, de la cap la cap, pe obiectul uscat înainte de a fi introdus în cuptor sau uneori, în special pentru ușurare și pentru eliminarea unor impurități, abia după prima ardere. Se fac experiențe cu lut frământat, uneori mai subțire decât de obicei, bine amestecat în mașina de spălat rufe și apoi lăsat vreme mai îndelungată la fermentat. S-a observat bunăoară că pasta frământată și lăsată peste iarnă în bazin se modelează mai bine, se pot obține produse mai subțiri, mai fine și mai rezistente.

Se folosesc încă în mică măsură, dar le consemnăm pentru fixarea apariției fenomenului, diferite combinații de argile și roci rîșnîte pentru realizarea unor paste mai frumoase și mai rezistente. Olarii de la Garoafa — Vrancea aduc în acest scop „sîmburii” sau „petricele albe din Munții Harghitei. În sfîrșit, notăm și ungerea vasului ce urmează a fi smălțuit, mai întii cu un strat subțire de minium de plumb care are, se pare, menirea de a întări vasul și de a juca rolul de liant între ceramică și smălțul propriu-zis.

Evident, presa pentru străchini, taiere, ghivece, căni și cești folosită de olarii din Corund — Harghita, Ștefănești și Sulița județul Botoșani, însoțite de tiparele din ipsos în care se toarnă lutul au dus la deprecierea valorică a produselor și trebuie luate măsuri pentru eliminarea lor.

În prelucrarea plantelor textile autohtone — inul, cînepa, urzica — au fost consemnate unele practici tehnologice des-

pre care nu știm încă dacă sînt tradiționale și sînt revitalizezate sau sînt forme de manifestare a noului. Oricum, ele nu sînt consemnate în literatura de specialitate, dar au fost fixate de cercetările pentru Atlasul etnografic al României și de cercetările de teren personal.

a) Topitul inului și al urzicii în rouă

Operația constă în așezarea firelor de plante în straturi subțiri pe terenul de curînd cosit, într-un loc umbros de unde roua „se ridică mai tîrziu” și întoarcerea periodică a acestora pentru a fi „prinse de rouă” pe toate părțile.

b) Topitul cînepii de vară în otavă.

Tijele bine uscate se așează pe terenul de curînd cosit — de preferat pe un teren mlăștinos „care ține apă” și sînt astfel lăsate vreme îndelungată, iarba crudă crescînd și acoperindu-le.

În ambele cazuri se obține o fibră mai curată, mai mătăsoasă decît cea „murată” în topilă și, cu atît mai mult, decît cea topită în apă curgătoare. Nu este exclus ca să fie o practică străveche, știut fiind că părintele etnografiei universale „bătrînul Herodot” vorbind despre măiestria prelucrării plantelor textile la daci scrie că aceștea erau atît de perfecționați încît obțineau din cînepă un tort asemănător celui de in.

Să reținem și tendința de confecționare a unor obiecte din lemn patinat. Procesul de învechire aparentă a lemnului cunoaște diferite modalități aplicabile numai pe materialul cu fibră rară, foarte bine uscat.

a) ungerea obiectului cu smîntînă și punerea acestuia la uscat la fum. Este o modalitate costisitoare și riscantă, întrucît permite cariera lemnului.

b) Ungerea obiectului cu ulei mineral ars, scos din uz, de la motoare și uscarea acestora în cuptoare speciale amenajate sau la soare. Este metoda cea mai ieftină și mai rapidă. Observăm însă că asemenea obiecte nu au un aspect destul de plăcut.

c) Învechirea lemnului uscat în lacuri puternic mlăștinoase. Este cea mai eficientă posibilitate, întrucît lichidul pătrunde adînc în lemn și îi dă o vechime mai apropiată de firesc.

Ajlicînd o plăcuță de vidia la cuțitul de strung un meșter popular din Baia de Fier jud. Gorj, reușește să strunjească obiecte din corn de o înaltă valoare artistică și documentară.

III. Invențiile și inovațiile cromatice, specifice în deosebi texturilor, sînt realizate cel mai adesea prin imbinarea unor culori sau a unei multitudini de nuanțe coloristice, de obicei mai vii decît cele tradiționale. Ele sînt consecințele :

1) Acceptării și pătrunderii tot mai puternice a maselor plastice în arta populară ;

2) apariția unor coloranți noi, specifici contemporaneiității și folosiți în bridageria casnică ,

3) cunoașterii cromaticii altor zone etnografice și chiar a celei de peste hotare prin mijlocirea presei, a turismului intern și extern, a festivalurilor, muzeelor și expozițiilor. Chiar Festivalul național „Cîntarea României”, prin amploarea sa de masă, a stimulat schimbul de valori. Se poate aprecia că „Festivalul” prin multiplele sale forme de manifestare, se constituie într-un amplu schimb de experiență, între creatorii de frumos ;

4) Școlile populare de artă au jucat și joacă un rol determinant în această direcție. Atît instructorii — cunoscători ai tradițiilor locale — cît și cursanții aduc valoroase inovații. Nițu Constantin de la Școala populară de artă din Slatina a stabilit — după preluarea tradiționalului și îndelungate căutări proprii — rețetara unui repertoriu cromatic de aproximativ 500 de culori sau nuanțe, bazat pe materii prime luate direct din natură. Pornind de la „vopsitul vegetal” termen impropriu întrucît întotdeauna s-au folosit și se folosesc și minerale sau naturii prime de origine animală și cel mai adesea combinații ale acestora — el a avut ideea de a include în compoziție și alte materii prime sau apelarea la plantele cunoscute, dar aflate în diferite faze de vegetație. El nu s-a mulțumit să ia, de exemplu, numai frunzele, ci să experimenteze efectul cromatic al frunzelor bătrîne, tinere sau chiar al mugurilor. Dacă trebuia să folosească flori, el a experimentat și bobocii, dar și frunzele aceleeași plante. În cazul fructelor, le-a folosit atît pe cele crude cît și pe cele date în pîrg sau coapte. Mai mult, Nițu Constantin a sfidat și cunoștințele tra-

diționale, ce păreau deja stabilite, vopsind și materiale textile contra-indicate de boiangeria tradițională. Rezultatul, o multitudine de culori sau nuanțe mult solicitate în prezent și apreciate în cea de a V-a ediție cu premiul special al juriului republican.

Realizări frumoase continuă să mai obțină și cunoscutele creatoare Ileana Husar a Cioachi de la Școala populară de artă din Sighetul Marmației, sau Adela Petre de la Școala populară de artă din Buzău.

5) Căutările firești ale creatorilor de a stabili noi forme cromatice au avut efecte pozitive în acest sens.

6) S-a observat că la actuala ediție apare tot mai accentuată tendința de a se folosi cât mai multe nuanțe ale culorilor naturale ale lînii. Realizarea unei multitudini de nuanțe este posibilă pe trei căi : a) selectarea lînii de miel, oaia tânără sau oaie bătrână, încît de la tundere, de pe diferite părți ale corpului animalului ; b) combinația diferitelor culori de lînă la mașina de dărăcit. Țăranca româncă știe deja, cu precizie matematică, ce nuanță a unei culori obține, după cantitățile ce intră în combinația cromatică.

7) Mișcarea populației a contribuit și ea la apariția unei mode cromatice. De exemplu, trei surori din Voinești — Vaslui s-au căsătorit în com. Vîrfuri județul Dimbovița. Au adus cu ele textile specifice locului, care au influențat cromatica localității respective.

8. În cojocărit și marochinărie pătrund tot mai puternic unii înlocuitori capabili să suplinească în mod satisfăcător cromatica, rezistența și prețul de cost al mașinii.

9. În sfîrșit, nu trebuie neglijat nici factorul accident-impus de nerespectarea posibilităților de vopsire.

IV. În domeniul inventărilor și inovațiilor ornamentale constatăm patru momente distincte :

1) Acțiunea de nivelare a ornamenticii, care la macaturi deja duce la unificarea motivelor pe întreg cuprinsul țării. Sînt specialiști care consideră că acestea sînt „obiecte fără patrie”. Termenul este impropriu, întrucît macatul se înscrie în tematica ornamentală și cromatică specifică țării noastre.

2) Tendința de a se introduce în repertoriul ornamental, mai frecvent decât în trecut, a unor scene din viața catidiană.

3) Moda lansată de „artizanii bilceni” care cutreieră satele și târgurile, punând în circulație obiecte dubioase.

4) Căutările firești ale creatorilor de frumos, căutări care pot fi mai mult sau mai puțin reușite și care vor continua în viață.

Chiar dacă deocamdată pare prea îndrăzneată pentru unii puriști, ideea lui Ion Purcărea din Brașov de a ornamenta suportul de telefon cu căiuți stilizați, traforați în scîndură de stejar cu rodurile de creștere „jucate” care îi conferă deja reușite valente artistice, noi credem în generalizarea acestui obiect impus de necesități, iar Cornelia Nicolau și Adela Petre din Buzău trec prin filtru propriu ornamentele locale și naționale.

În sfîrșit sînt tot mai numeroase cazurile cînd pe vasele de lut se modelează sau se desenează figurile glorioșilor voievozi din trecut sau simboluri heraldice. Se modelează și se desenează de asemenea, mai ales la Hurezu și la Coșești — Argeș, monumente de arhitectură tradițională (case, porți, troițe, fîntîni) în timp ce olarii dîmbovițeni modelează vase de flori ce amintesc de Turnul Cîndiei sau plăci și cahlă cu chipuri de voievozi. Într-un domeniu care vizează etnografia muncitorească au apărut și se dezvoltă tendințe de strunjire sau turnare și ajustare a unor lampioane ce amintesc de farurile maritime sau a unor bibelouri — miniaturi ale monumentelor brîncușiene din Tg.-Jiu. Din păcate, această idee a fost preluată în mod greșit și de cooperatie care nu execută obiecte de valoare artistică.

V. Invențiile și inovațiile funcționale se manifestă diferit, fiind impuse de :

1) Confortul sporit al contemporaneității a generat unele obiecte definitorii pentru arta populară actuală. Astfel, după generalizarea poliței pentru aparatul de radio, care însă nu cunoaște valențe artistice, dar se inspiră din forma dulăpio-rului tradițional, pătrunderea masivă a telefonului în viața citadină a impus apariția simultană în județele Brașov și Prahova a suportului perietal pentru acest aparat. Structural el este același în ambele județe și amintește de suportul pentru

ghivecele de flori. Dar în viziunea brașoveanului Ion Părcărea el are unele ornamente preluate din tradiția locală, în timp ce suportul ploieștean este mult prea încărcat. Oricum, ideea unei astfel de piese de interior este originală și se încadrează perfect în definiția obiectului de artă populară. Deci este privit cu unele rezerve de către unii tradiționaliști, sîntem convinși că el se va impune în viitor.

Nu același lucru se poate spune și despre „lămpile” electrice executate din lemn strunjit, prevăzute cu un fundal din placaj traforat „pictate” în culori țipătoare, nearmonizate, de prost gust, la care se adaugă o sticlă de lampă vopsită în ciclamen, albastru, verde sau violet care au împînzit țara.

2) Dintre textilele macatul este prima piesă textilă care „sparge” limitele funcționale, fiind folosit și ca față de masă și ca husă de mașină, precum și în recuzita unor obiceiuri tradiționale : „căiuței”, turca, apoi ca scutec de nănașă, cadou pentru soacră, etc., etc.

3) Din domeniul ceramicii populare amintim oala de sarmale actuală, care se apropie de forma oalei industriale, forma aceasta fiind impusă de necesitatea folosirii ei la aragaz sau la plita electrică.

4) Din județul Gorj reconstituie masa bătrînilor satului cu locul special pentru căpetenie. Piesa a fost privită cu un sporit interes de specialiștii și vizitatorii expoziției organizate în sălile Dallas la București în vara anului 1984.

Am jalonat o parte din principalele constatări care se desprind din analiza celor cinci ediții ale Festivalului național „Cîntarea României”, precum și a unor elemente stabilite în cercetările de teren și cabinet. Desigur, că în viitor vor apărea noi invenții și inovații care se impun a fi cunoscute și stimulate pentru perfecționarea pe mai departe a artei noastre populare.